

N. Miks

Podcienia rynku kieleckiego

Ochrona Zabytków 7/2 (25), 130-133

1954

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



Ryc. 132. Wycinek z planu Kielc z r. 1823, kopia z r. 1830 w W. A. P. Kielce.
rys. Ziemińska

RÓŻNE

PODCIENIA RYNKU KIELECKIEGO

Przeprowadzone ostatnio badania historii rozwoju przestrzennego Kielc ujawniły interesujące materiały dotyczące zabudowy dawnego rynku.¹ Odnoszą się one do charakteru jego zabudowy w 2 poł. XVIII w., to jest do okresu powstania pierwszych murowanych budynków mieszkalnych w blokach przyrynkowych.

Zabytkowy zespół przestrzenny terenu dawnego rynku, którego granice ustalone zostały w okresie średniowiecza, do połowy XVIII w. zabudowany był bardzo słabo i posiadał wyłącznie drewniane domy mieszkalne.² Tłumaczy się to charakterem rolniczego, i uzależnionego całkowicie od potrzeb feudalnego dworu biskupiego miasta. Jedynym budynkiem świadczącym o posiadaniu przez Kielce praw miejskich, był murowany ratusz, wzniesiony w wieku XVI i położony na środku rynku. Dokładną jego lokalizację umożliwiło odkopanie fundamentów w czasie prac, przeprowadzanych w r. 1943 przez Niemców przy budowie sa-

dzawki.³ Założony na planie prostokąta o wymiarach ok. 21,25 × 16,25 m, murowany z kamienia, dwupiętrowy ratusz, posiadał przylegającą do jego południowej elewacji wyższą od korpusu wieżę.⁴

Ogólna zmiana sił i stosunków produkcyjnych w wieku XVIII, a przede wszystkim szybko postępujące uprzemysłowienie najbliższej okolicy Kielc, wpłynęły w sposób zasadniczy na charakter zajęć osiadłej i napływowej ludności. Miasto, położone teraz na głównych szlakach komunikacyjnych-handlowych, przystosowuje posiadany teren do nowych potrzeb gospodarczych. W wyniku tego procesu powstają nowe bu-

¹ N. Miks, Studium historycznego rozwoju przestrzennego miasta Kielc, do planu zagospodarowania przestrzennego, Rkp., P. K. Z.

² Miasto lokowane zostało ok. poł. XIV w., St. Geogr., t. IV, s. 21.

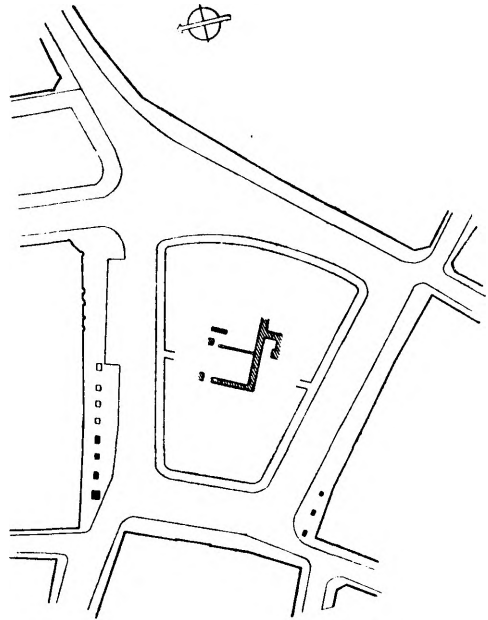
³ Informacje i plan zawdzięczam P. Zygmuntowi Kinastowskiemu z Kielc, któremu udało się wykonać pomiar fundamentów ratusza.

⁴ Opis na podstawie planu i Lustracji klucza kieleckiego 1789 A. G. A. D. Warszawa, Arch. Skarbu Koronnego Dz. XLVI Nr 55; ratusz został zburzony w r. 1818, Arch. Gł. Akt Dawnych w Warszawie, Akty Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych Nr 2423.

dynki mieszkalne i użytkowe, a przede wszystkim zabudowuje się rynek. Wzniesiono tu wówczas pierwsze w mieście murowane domy oraz podcienia.

Rozwój budownictwa murowanego zawdzięcza miasto inicjatywie jego ówczesnego właściciela, biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka. W r. 1767 ustanowił on w Kielcach cech murarzy, cieśli i kamieniarzy.¹ W tym czasie wystawił w mieście cegielnię i piec wapienne.² Jemu również przypisać należy budowę pierwszej kamienicy podcieniowej w rynku, zachowanej do dziś w narożniku bloku południowego i posiadającej umieszczony na fasadzie herb Sołtyków — „Orzeł“. W tym czasie powstać musiała i druga kamieniczka podcieniowa położona na przeciwległym rogu rynku. W r. 1789 stwierdzamy ponadto istnienie dwóch innych, nie zachowanych obecnie domów murowanych a położonych niegdyś w południowym i północnym bloku rynku; na podstawie materiałów archiwalnych udało się ustalić, że były one również podcieniowe.³ Plany regulacyjne miasta z I poł. XIX w. wskazują na obecność podcieni również i przy pozostałych drewnianych wówczas budynkach. Były one wszystkie murowane, a domy do nich zapewne dobudowywane.⁴ Podcienia zostały zburzone w latach 1818—1830 na zasadzie zarządzenia władz Królestwa o budowaniu w rynku murowanych domów piętrowych i zniesienia w związku z tym „podścieni rynek miasta szpecącego czynionych“.⁵ Regulacja objąć musiała w pierwszym rzucie podcienia przy domach drewnianych, w większej części już wtedy nie istniejących, bo spalonych w czasie pożaru rynku w r. 1800.⁶ Pierwotnie, murowane podcienia tworzyły więc zwarty i jednolity zespół architektoniczny.

W obecnym stanie badań trudno jest jeszcze przesądzać, czy obejmował on wszystkie pierzeje rynku, czy też ograni-



Ryc. 133. Dawny rynek, plan fundamentów ratusza odkopanych i zniszczonych przez hitlerowców w r. 1943 (wg pomiaru Z. Kinastowskiego -- Muz. Świętokrzyskie w Kielcach).

rys. Ziemińska

czał go tylko z trzech stron. Na planach miasta z r. 1821 i 1823, podcienia zaznaczone są przy pierzejach — północnej, zachodniej i południowej, natomiast wschodnia jest ich pozbawiona. Być może, że zburzono je jeszcze przed sporządzaniem planów, zdecydować jednak będą o tym mogły dopiero dokładniejsze badania terenowe.

Za jednolitą kompozycją architektoniczną podcieni przemawia dowodnie analiza architektury zachowanych, oraz opisanych w podaniu właścicielki jednego z zburzonych w czasie regulacji domów w rynku. Dla porównania podaję fragment tegoż podania w brzmieniu oryginalnym. Charakteryzuje on równocześnie sytuację ówczesnych właścicieli, którzy w większości wypadków wyzbywali się swoich nieruchomości.⁷

⁷ W stosunkowo krótkim czasie, bo w latach 1789—1821 zmienili się prawie wszyscy właściciele domów w rynku.

¹ F. Gliksmann, Przywilej biskupa krak. Kajetana Sołtyka dla cechu murarzy, cieśli, kamieniarzy i garncarzy kieleckich z r. 1767. *Radostowa R. II*, 1937, Nr 8.

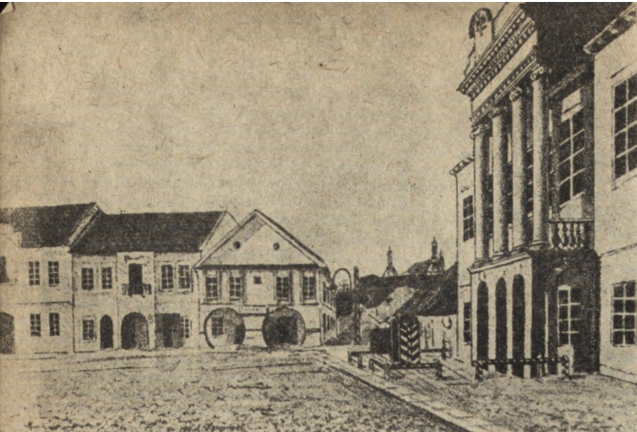
² Lustracja ekonomii kieleckiej 1789, Arch. Państwowe w Kielcach 1789, za J. Paźdurem, *Dzieje Kielc od XVI do XVIII wieku. Pamiętnik kielecki*, 1947.

³ A. G. A. D. Warszawa, Arch. Skarbu koronnego, Lustracja j. w. oraz Akta Komisji Rządowej Spr. Wewn. Nr 2426.

⁴ Wskazują na to wzmianki archiwalne oraz plany regulacyjne z I poł. XIX w. Na podstawie rejestrów pomiarowych można było zlokalizować wszystkie budynki drewniane w rynku, przy których istniały podcienia, określone w aktach jako murowane., Akta Komisji Rządowej Nr 2426.

⁵ Akta Komisji Rządowej j. w. oraz Sąd powiatowy w Kielcach, Oddział Ksiąg Wieczystych Nr hip. 78.

⁶ *Sł. Geograficzny*, t. IV, s. 22.



Ryc. 134. Fragment rynku z widokiem na kamieniczkę tzw. Sołtyka. Sztych z poł. XIX w.

„2 Październik 1827 r.

Do Wysokiej Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Poltcji

Niżej podpisana posiadata wraz z dziećmi Dom murowany w Mieście Kielcach przy Ulicy Rynek pod N-m 237 przed którym były arkady składające się z 4-ch wielkich murowanych filarów i sklepienia z jednej strony na filarach, z drugiej na murze domu opartego — arkady te formowały tak zwane podcienie z którego za skład towarów w czasie Jarmarków i targów



Ryc. 135 i 136. Zachowane domy podcieniowe w dawnym rynku.



tygodniowych pobierałam rocznie dawniej złp. 500 a później złp. 360 prócz tego pod rzezonem podścieniem była piwnica również murowana łącząca się z piwnicami pod domem będącymi. Całe to podscienie wzdłuż domu kilka łokci szerokości ciągnące się, zajęto mi na użytek publiczny bez żadnego wynagrodzenia — bo gdy Komisja Województwa Krakowskiego w zamiarze uporządkowania i upiększenia Miasta nakazała Mi dom wyżej opisany o parterze tylko będący, na jednopiętrowy przeformować, a Ja nie będący z możności przedsięwziąć tak znacznej restauracji zmuszoną byłam dom takowy sprzedać, Nabywca przed ułożeniem się o kupno zainformowany będąc iż rzezone podscienie z rozkazu Komisji Wojewódzkiej ma być zniesione, a grunt z pod niego na powiększenie Rynku zajęty, i że Mu się na nic nie przyda, gdyż nowy dom o kilka łokci cofnąć musi, odciągnął mi z tego powodu znaczną sumę od żadanego szacunku pozwalając tylko poszukiwania na rzecz moją na drodze właściwej stosownego wynagrodzenia“¹

Zachowane przy istniejących kamieniczkach podcienia, są analogicznej konstrukcji, jak przytoczone w opisie. W uzupełnieniu można jedynie dodać, że wsparte na silnie gzymsovanych filarach arkadowe podcienia, występują na szerokość 3,5 m poza wglębną ścianę domów stanowiącą dziś linię regulacyjną rynku. Odległości te były we wszystkich wypadkach jednakowe, jak wskazują na to plany regulacyjne miasta z I poł. XIX w. oraz badania niektórych zachowanych częściowo piwnic pod chodnikami przy innych budynkach w rynku.

Należy przypuszczać, że projekt tak jednolitego architektoniczno-przestrzennego zespołu jaki tworzyły podcienia, mógł powstać z inicjatywy biskupa Kajetana Sołtyka.

Uzasadnia to jego ogólnie znana ożywiła działalność budowlana i dbałość o rozwój murarstwa na terenie Kielca, a przede wszystkim przeprowadzona powyżej analiza architektury podcieni, których jednolita koncepcja budowlana nie ulega wątpliwości. Kamieniczkę Sołtyka należy uznać w tym wypadku za budynek wzorcowy. Poparciem wysuniętej hipotezy może być również wiadomość, że za wiedzą i zgodą administratora dóbr biskupstwa za czasów Sołtyka, zostali przeniesieni do rynku maszarze, dla których „przy podścieniach rynku“ wystawiono drewniane budy do sprzedaży towaru.² W zakończeniu należy zwrócić uwagę na przebudowę jakim uległy zachowane kamieniczki podcieniowe. Dotyczyły one głównie wewnątrz oraz zmienionych konstrukcji dachów. Tzw. kamieniczka Sołtyka zwrócona była niegdyś wysokim trójkątnym szczytem ku rynkowi, zastąpionym później czterospadowym niskim dachem. Kamienica na przeciwległym rogu placu, posiadała niegdyś dach łamany polski, kryty gontem.

¹ Akta Komisji Rządowej j. w. Nr 2426.

² Księga radziecka 1789—1791, P. T. K. w Kielcach za J. Pazdurem, op. cit., s. 92.

Dwa zachowane budynki podcieniowe stanowią już dziś jedyny dokument świadczący o charakterze pierwszej zaprojektowanej i zrealizowanej zabudowy dawnego rynku.

N. Miks

NARADA KONSERWATORSKA

Narada konserwatorów wojewódzkich, zorganizowana przez Zarząd Ochrony i Konserwacji Zabytków w Warszawie w dniach 5 i 6 marca br. miała charakter roboczy, a celem jej było wspólne omówienie trudności, na jakie natrafiają konserwatorzy w swej pracy w terenie, oraz przedyskutowanie zagadnienia współpracy konserwatorów z władzami centralnymi i innymi terenowymi.

Otwierając naradę prof. dr J. Zachwatowicz podkreślił duży wkład pracy, jaki służba konserwatorska wniosła do ogólnego dzieła odbudowy socjalistycznej kraju. „Intencje nasze i trud — powiedział prof. Zachwatowicz — Państwo Ludowe oceniło należycie łącząc na odbudowę starych dzielnic Warszawy, Gdańska, Lublina...”

Referat o planowaniu w zakresie konserwacji zabytków wygłosił nacz. M. Krasocki. Referent wyraził pogląd, iż byłoby wskazane, by plany nadsyłane corocznie przez konserwatorów były mniej rozbudowane pod względem ilości obiektów, gdyż to pociąga za sobą rozdrobnienie kredytów na poszczególne obiekty i daje w konsekwencji mnóstwo rozpoczętych i niekończonych przez szereg lat prac budowlanych czy malarskich. Wybór właściwych obiektów jest najważniejszą i najbardziej odpowiedzialną pracą, jaką wykonuje konserwator przystępując do układania planu. Przy wyborze kieruje się on przede wszystkim wartością historyczną i artystyczną obiektu, jego stanem i wartością użytkową oraz możliwościami finansowymi.

Przy sporządzaniu planu konserwator powinien unikać zamieszczania: 1. obiektów, dla których nie ma dokumentacji projektowo-kosztorysowych, gdyż pociąga to najczęściej za sobą niemożność przeprowadzenia robót w zaplanowanym terminie a często powoduje wypadanie danego obiektu z planu; oraz 2. obiektów, dla których nie ma zapewnionego wykonawstwa oraz odpowiedniego zaopatrzenia materiałowego (szczególnie przy braku dokumentacji nie może być nigdy ściśle wyliczony materiał, jak i zapewniony wykonawca). Aby uniknąć tych trudności należy planować na okres dłuższy niż jeden rok. Terminy wykonania dokumentacji powinny być tak ustalane, aby nie było wypadku rozpoczęcia robót bez niej i odwrotnie, aby nie zlecać dokumentacji na obiekty,

które nie będą w najbliższych latach konserwowane.

Następnie referent omówił kolejność i terminarz prac planistycznych oraz poruszył sprawę planów inwestycyjnych długofalowych.

Uzupełnieniem referatu nacz. Krasockiego, były wypowiedzi Z. Remiszewskiej na temat sprawozdawczości konserwatorskiej oraz S. Terleckiego, który omówił sprawę zaopatrzenia materiałowego.

Następny referat poświęcony zagadnieniom planów zagospodarowania przestrzennego zabytkowych miast, dokumentacji i użytkownictwa wygłosili inż. arch. K. Saski, inż. arch. J. Witkiewicz oraz mec. Wł. Sieroszewski.

Inż. Saski omówił zadania stojące przed konserwatorami w związku z realizowaną i projektowaną na wielką skalę odbudową i przebudową miast i osiedli. Za najpilniejsze zadanie uznał ustalenie spisu zabytków urbanistycznych oraz określenie granic terenów zabytkowych w oparciu o materiały archiwalno-historyczne. W pierwszym rzędzie dotyczy to miast, dla których został już wykonany, bądź wykonuje się plan zagospodarowania przestrzennego. Konserwator powinien brać udział w naradach przy opracowywaniu planu i ostatecznym zatwierdzeniu dokumentacji urbanistycznej we wszystkich instancjach. Do niego należy też kontrola prac realizacyjnych w terenie pod względem zgodności z uprzednio zatwierdzonym planem.

Inż. arch. Witkiewicz poruszył sprawę trybu zatwierdzenia dokumentacji technicznej dla obiektów architektury zabytkowej. Wszystkie projekty z dziedziny konserwacji zabytków powinny być zatwierdzane przez konserwatora wojewódzkiego, który do pomocy może powołać konsultantów. W wypadku niemożności zatwierdzenia projektu we własnym zakresie, zwłaszcza dla obiektów szczególnej wagi, projekt winna zatwierdzić przy udziale konserwatora komisja Zarządu Ochrony i Konserwacji Zabytków.

Z kolei inż. Witkiewicz omówił sprawę użytkownictwa. Podkreślił on konieczność uzgodnienia postulatów konserwatorskich z programem użytkowym, który powinien obowiązywać użytkownika od chwili przekazania mu obiektu zabytkowego.

Tę ostatnią sprawę omówił szerzej mec. Sieroszewski. Określił on prawa i obowiązki, jakie bierze na siebie użytkownik w stosunku do przyjmowanego obiektu. Sprawę tę ostatecznie unormuje projektowana instrukcja.

Referat o zagadnieniach nadzoru wygłosił inż. F. Kanclerz. Pierwszą fazą nadzoru, stwierdził referent, jest przygotowanie wykonawstwa, polegające na opracowaniu